

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Кваліфікаційна робота

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНИХ УМІНЬ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ ПОЗАУРОЧНОЇ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
ММ1-М23 групи
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)
Михайлова Яна Петріна

Керівник:
Кузів Марія Василівна, кандидат
мистецтвознавства,
старший викладач кафедри
музичного мистецтва

Рецензент:
Аліксійчук Олена Станіславівна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНИХ УМІНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАУРОЧНОЇ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
1.1.Визначення сутності поняття «вокальні уміння» в науковій літературі....	8
1.2.Специфіка тестування голосів старшокласників.....	16
1.3. Основні форми організації позаурочної музичної діяльності учнів старших класів.....	28
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНИХ УМІНЬ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАУРОЧНОЇ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
2.1. Методика організації хору, послідовність роботи з колективом.....	37
2.2.Особливості роботи з хоровим колективом старшокласників.....	46
2.3. Експериментальна робота та аналіз її результатів.....	58
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В наш час, особлива увага приділяється оновленій системі музичного виховання Нової української школи, яка покликана навчити учнів орієнтуватися в культурному середовищі сьогодення, емоційно відгукуватися на високохудожні твори національного і світового мистецтва. Основою має стати музична культура учнів, яка актуалізує їх естетичні, мистецтвознавчі та культурологічні знання. Важливим це питання постає саме у підлітковий період, коли дитячий світогляд поступово змінюються на дорослий, формується структура цінностей та пріоритетів, закладаються орієнтири, які в подальшому будуть керувати вчинками людини впродовж усього життя.

Так, особливого значення набуває музично-естетичне виховання в підлітковому віці, коли складається своєрідне ставлення до світу, мистецтва, духовних цінностей. Адже могутнім засобом розвитку духовності молодих поколінь є саме музичне мистецтво.

Навчання співу підлітків має ряд особливостей порівняно з навчанням молодших школярів. Ці особливості визначаються тим, що дитячий організм остаточно ще не сформований і знаходиться у стадії постійного розвитку як з боку фізіології, так і з боку психології. Тому ті засоби та прийоми, які ефективно застосовувалися у предмутаційному процесі, можуть не дати бажаного результату.

Вокальні уміння – складова розвитку вокальної культури старшокласників. Саме тому особливо гостро перед вчителем музичного мистецтва, хормейстером стоїть питання вибору вокальних методик і технологій як основи вокальної підготовки школярів, забезпечення високого рівня володіння технікою виконання й передачі емоційно-образного змісту вокального твору. Прийнято вважати, що саме хоровий спів, значною мірою сприяє ідейно-естетичному вихованню школярів.

Як складова музичного виховання, хоровий спів безпосередньо спрямований на формування естетичних почуттів, смаків, художніх здібностей та інтересів особистості, на розвиток її естетичної культури, здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси. Ми говоримо, перш за все, про прищеплення учням інтересу до музики, розвиток навичок образного, осмисленого сприйняття її, формування художніх смаків, музичних здібностей. Розв'язати ці завдання покликані не лише уроки музичного мистецтва, які є основною формою музичного виховання в закладі загальної середньої освіти, але й позаурочна гурткова робота, зокрема, заняття у хорових колективах.

Головними передумовами успішного формування вокальних умінь старшокласників є знання педагогом особливостей розвитку голосу учня, наявність у нього активного хорового слуху, уміння чітко і виразно говорити та співати. Йому зовсім не обов'язково мати великий голос. Принципово важливим є те, як він ним користується, оскільки позитивні слухові впливи діють на голосовий апарат школяра, стимулюють і спрямовують його роботу.

Особливості та функції голосового апарату досліджували такі педагоги і фізіологи як: П. Голубєв, В. Гребенік, В. Гура, Є. Зигало, Н. Овчаренко, І. Комаревич, Д. Люш, О. Маруфенко, М. Микиша, В. Морозов, вони вказували на те, що акселерація формування дитячого голосу завершується в 11-12 років, потім настає мутаційний період.

Учнівський хор може бути одноголосним (унісонним), двоголосним, триголосним і чотириголосним. У старших класах діти співають на два, три та чотири голоси.

Порушена нами проблема є актуальною на сьогодні, так як однією з гострих проблем є занепад хорового виконавства.

Як свідчать дані, однією з важливих особливостей хорового співу є його колективна основа, яка значно ускладнює розв'язання питань стосовно техніки виконання. Тут успіх залежить від кожного зокрема і від колективу в цілому. Саме у взаємовідносинах співака з колективом, співаків як елементу і цілого полягає характерна риса хорового виконавства. Навчити співати кожного і

навчити співати хором, в ансамблі – таким є двоєдине завдання вокально-хорового навчання, для виконання якого необхідні знання особливої техніки хорового виконавства, специфічних засобів виразності, пов'язаних зі своєрідністю і можливостями інструмента виконання – голосу.

Проблема розвитку вокальних умінь школярів розглядалася в працях багатьох учених, проте питання формування вокальних умінь старших школярів у процесі позаурочної музичної діяльності потребує додаткового вивчення, що і зумовило вибір теми дослідження: **«Формування вокальних умінь старших школярів у процесі позаурочної музичної діяльності»**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практично перевірити ефективність методики роботи з формування вокальних умінь старших школярів у процесі позаурочної музичної діяльності.

Об'єкт дослідження - процес формування вокальних умінь старших школярів.

Предмет дослідження - педагогічна технологія формування вокальних умінь школярів на основі роботи хору старшокласників.

У відповідності до мети поставлено такі **завдання**:

1. Вивчити та проаналізувати літературу з проблеми дослідження, теоретично обґрунтувати сутність поняття «вокальні уміння».
2. З'ясувати специфіку тестування голосів старшокласників.
3. Проаналізувати основні форми організації позаурочної музичної діяльності учнів старших класів.
4. Виявити особливості роботи з хоровим колективом старшокласників.
5. Дослідити та перевірити на практиці методику роботи з хоровим колективом старшокласників.

Методи педагогічного дослідження. Для досягнення мети і розв'язання поставлених завдань у роботі використано комплекс загальнонаукових взаємодоповнюючих методів дослідження:

- *теоретичних*: аналіз, порівняння, обґрунтування і узагальнення словниково-енциклопедичної, наукової, навчально-методичної літератури для

визначення базових понять дослідження, окреслення методології дослідження, обґрунтування технології формування вокальних умінь старшокласників у процесі позаурочної музичної діяльності.

- *емпіричних*: діагностичні (бесіда, анкетування, тестування, прослуховування, творчі завдання) для визначення рівня сформованості вокальних умінь старшокласників у процесі позаурочної музичної діяльності.

Теоретичну основу дослідження становлять праці науковців з проблематики теоретичних основ постановки співацького голосу (В. Антонюк, П. Голубєв, Л. Красовська, О. Микиша, В. Морозов, О. Прядко, Н. Фаломєєва Ю. Юцевич та ін.); педагогічні концепції формування особистості засобами мистецтва (Н. Гузій, Н. Завадська, І. Малашевська, Л. Масол, Г. Падалка, О. Щолокова); дослідження в галузі світової культури та мистецтвознавства (А. Болгарський, І. Зязюн, А. Козир, Л. Левчук, М. Лещенко, Н. Миропольська, Н. Ничкало, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Стасько, В. Шульгіна та ін.).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дослідженні:

- *подана характеристика* поняття «вокальні уміння», «позаурочна музична діяльність»;

- *розроблено й теоретично обґрунтовано* особливості формування вокальних умінь учнів старших класів;

-*проаналізовано* роботу з хоровим колективом старшокласників.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у визначенні методичних засад щодо формування вокальних умінь старших школярів, підвищенні результативності їх занять. Матеріали дослідження можуть бути використані учителями музичного мистецтва в процесі їх позаурочної діяльності, а саме в процесі роботи з хоровим колективом старшокласників.

Структура дослідження. Магістерська робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Список

використаної літератури включає 70 найменувань. Робота викладена на 92 сторінках друкованого тексту, додатки займають 12 сторінок.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота досліджувала важливу проблему сучасної музично-педагогічної теорії та практики – формування вокальних умінь старших школярів у процесі позаурочної музичної діяльності».

На основі аналізу наукових доробків вчених, навчально-методичної, педагогічної, мистецтвознавчої літератури та проведеного експериментального дослідження ми прийшли до наступних висновків та узагальнень:

1. У дослідження проблеми формування вокальних умінь школярів значний внесок зробили такі відомі науковці: В. Антонюк, П. Голубєв, Л. Красовська, О. Микиша, В. Морозов, О. Прядко, Н. Фаломєєва Ю. Юцевич.

Учені зазначають, що вокальні вміння – це володіння вокальною технікою, яка з часом переростає в автоматизовані дії – навички, що закріплюються у процесі вокально-виконавської діяльності.

Формування вокальних умінь повинно відбуватися в комплексі. Відомо, що органи слуху, голосові органи і органи дихання – являють собою складний співочий організм, яким потрібно навчитися володіти.

Важливою умовою успішного формування вокальних умінь є зацікавлене, емоційне і водночас свідоме ставлення школярів до співу. Треба викликати у дітей бажання навчитися гарно співати, захоплюватися образним змістом пісні, прагнути до того, щоб учні діставали насолоду від співу.

Під час навчання в хоровому колективі діти мають набути й хорових навичок – навичок строю (інтонаційної узгодженості) і ансамблевих навичок (узгодженості сили звучання, тембру, темпу, метру і ритму).

2. Тестування голосів здійснюється на індивідуальному прослуховуванні. Оцінюються слухові, вокальні та інтелектуальні здібності учнів.

Вимоги до відбору такі: школяр повинен виконувати пісні без супроводу; співати ту саму пісню від різних звуків; повторювати голосом зіграну на інструменті коротеньку мелодію. Всі характеристики записуються в зошит.

Результати виявлених музичних здібностей та виконавських можливостей пропонується співвіднести з трирівневою шкалою їх розвинутості (І—достатній, ІІ —високий, ІІІ—дуже високий рівень). Дані про кожного учня відмічаються в хоровому журналі.

Після зарахування учнів у хор також рекомендується провести батьківські збори, створити батьківський комітет. Найоптимальніший склад учнівського хору – 24-30 учасників. Надмірна їх кількість може призвести до втрати колективом художньої гнучкості та виконавської рухливості.

3. У закладі загальної середньої освіти навчання і виховання школярів відбувається в урочний і в позаурочний час. При цьому позаурочна робота доповнює і поглиблює процес навчання і виховання.

Під позаурочною музичною діяльністю в школі ми розуміємо цілеспрямовану музичну діяльність зі школярами, що її організовують і здійснюють учителі музичного мистецтва в школі після уроків. Вона спрямована на досягнення єдиної дидактико-виховної мети – гармонійного розвитку школярів, задоволення їхніх інтересів і запитів, виявлення талановитих і обдарованих вихованців, а також створення умов для самоосвіти, самовиховання й самореалізації кожного учня засобами музичного мистецтва.

Форми організації позаурочної музичної діяльності поділяють на масові, групові, індивідуальні.

До масових відносять конференції, тематичні вечори, вечори запитань і відповідей, зустрічі з видатними людьми, огляди, конкурси, фестивалі тощо.

До цих групових форм належать гуртки за інтересами, екскурсії у театр, філармонію тощо.

Потреба індивідуального підходу зумовлена тим, що будь-який вплив на учня переломлюється через її індивідуальні особливості, через «внутрішні умови». Необхідною умовою успішної індивідуальної роботи є вивчення індивідуальних особливостей школярів.

4. Для того, щоб зацікавити учнів старших класів до занять у хоровому колективі, хормейстер проводить підготовчу роботу: на заняттях з хору

демонструє кращі зразки хорових творів у високопрофесійному виконанні, веде роз'яснювальну роботу про користь хорового співу, змальовує перспективу майбутніх масових виступів на концертах та різноманітних заходах в межах школи, міста чи села.

Як показує практика, найкращою агітацією для процесу залучення старшокласників до участі у хоровому колективі є колективні відвідування театрів, концертів співаків, кращих хорових колективів, особливо дитячих. При цьому педагог обов'язково, аналізуючи концертні виступи, повинен наголосити учням, що бажаний результат можна отримати лише у процесі активної, клопіткої роботи. Хороший співочий колектив можна створити лише тоді, коли і учні, і адміністрація закладу загальної середньої освіти будуть зацікавлені в його функціонуванні.

Заняття хору бажано проводити двічі на тиждень. Репетиція з учнями старших класів може тривати 40-45 хвилин. Враховуючи специфіку поведінки підлітків, репетицію бажано вести в середньому темпі (не прискорюючи й не затягуючи).

5. Експериментальне дослідження проблеми формування вокальних умінь старших школярів у процесі позаурочної музичної діяльності проводилося на базі хорового колективу Кам'янець-Подільського ліцею №16 м. Кам'янець-Подільський, Хмельницької обл. У експериментальному дослідженні взяли участь 24 учні старших класів.

Досліджуючи проблему формування вокальних умінь учнів старших класів, ми сконцентрували увагу на вивченні механізмів стимулювання їх музичних інтересів у процесі позаурочної музичної діяльності; формуванні необхідних знань, умінь та навичок, які пов'язані із сприйняттям, відтворенням та творчим виконанням багатоголосих вокально-хорових творів.

Ми вели спостереження за учнями у процесі репетицій хорового колективу, відзначали емоційний настрій на занятті, аналізували чистоту інтонування, активність і зацікавленість школярів під час виконання пісень різного характеру.

В результаті ми визначили: якісний рівень інтонування звуків різної висоти; рівень вокально-інтонаційних умінь та навичок; рівень розвитку творчих здібностей учнів у створення мелодій і виконанні музики.

Для обробки даних експерименту ми використали трирівневу шкалу вимірювання, якій відповідають: високий, середній та низький рівні сформованості розвитку вокальних умінь учнів старших класів.

Результатом нашої клопіткої роботи був виступ на звітному концерті школи. Учні із задоволенням виконували вивчені твори, їм приємно було чути шквал аплодисментів та схвальні відгуки у свою сторону.

Ми констатуємо факт, що позаурочна музична діяльність, а саме заняття старшокласників у хоровому колективі сприяє зростанню їх вокальних умінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллін Е. Б. Музична педагогіка (теорія музичної освіти): підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Е. Б. Абдуллін, О. В. Ніколаєва; пер. з рос. В. В. Текучев. 2-ге вид. випр. і доп. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2012. 273 с.
2. Агейкіна-Старченко Т. В. Професійна компетентність вчителів мистецьких дисциплін : навчально-методичний посібник Вінниця : «Ніланд – ЛТД», 2010. 160 с.
3. Антонюк В.Г. Вокальна педагогіка (сольний спів) : підручник для вузів Київ : Віпол, 2007. 173 с.
4. Антонюк В. Постановка голосу: Навчальний посібник для студентів вищих музичних навчальних закладів. Київ: Українська ідея, 2000. 68 с.
5. Асвінська Л. М. Вокальна професійна підготовка вчителя музики: метод. посіб. для викладачів та студентів вищих педагогічних мистецьких закладів. Вінниця : Нова Книга, 2013. 120 с.
6. Баземчук Л., Вальков Ю. Музика в школі. Проблеми вдосконалення музичної освіти в загальноосвітній школі. Завуч 2003. № 8. С. 8-9.
7. Байбара Т. Урок-екскурсія. Методика його організації і проведення. Початкова школа. 1998. №11. С. 11–13.
8. Барановська І. Г. Стан сформованості художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. Тернопіль, 2006. №5. С. 85-89.
9. Бенч О. Г. Хорова школа П. Муравського. Український світ. Київ, 1993. 115 с.
10. Бенч О. Г. Хороспів українців. Український світ. 1993. № 1. С.13-15
11. Бенч-Шокало О. Г. Український хоровий спів: актуалізація звичаєвої традиції : навч. посіб. Київ: Ред. журн. «Укр. світ», 2002. 440 с.

12. Білявський Є. Засвоєння сучасної музичної мови в хорі Київ, 1984. 246с.
13. Болгарський А. Г. Деякі аспекти формування художньо-творчих вмінь у майбутнього вчителя музики. Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. Київ : УДПУ, 1997. С. 290-293.
14. Бутенко Л. В. Духовний розвиток особистості у процесі інтерпретації літературно-художніх творів. Оновлення змісту та форм дошкільної і початкової освіти України: Матеріали всеукр. наук.- практ. конф. МДУ. Миколаїв, 2003. С. 223-226.
15. Водяна В. О. Духовне становлення особистості підлітка як педагогічна умова розвитку його творчої активності (в контексті реалізації культурно-мистецьких програм). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. Тернопіль, 2007. №10. С. 61-64.
16. Гловацький С. Методичні рекомендації щодо організації роботи хорових колективів. Завуч 2009. № 3 С. 5-6.
17. Гнидь Б.П. Історія вокального мистецтва [підр. для вищ. муз. навч. закл.] Нац.муз. акад. імені П.І.Чайковського. Київ: НМАУ, 1997. 318 с.
18. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 375с.
19. Горбенко С. С. Дитяче хорове виховання в Україні. Навчально-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1999. 253 с.
20. Горбенко С. С. Історичний розвиток музичної освіти дітей шкільного віку гуманістичної спрямованості. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць, 2004. Вип. 1 (6). Київ : НПУ. 284 с. С. 263–269.

21. Горбенко С. С. Історія гуманізації музичної освіти дітей шкільного віку : навч. посіб. за модульно-рейтинговою системою навчання. – вид. друге, доп. Житомир : В. Б. Котвицький, 2008. 416 с.
22. Гулеско І. І. Робота студента хормейстера над партитурою в класі по спеціальності : метод. вказівка для студ. ін-ту культури. Київ, 2000. 79с.
23. Дмитрієв Г. О. Хорознавство і керування хором. Київ, 1961 95 с.
24. Довгань О. В. Сучасний науковий підхід до вокально-педагогічної діяльності. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка : зб. наук. пр. Чернігів, 2009. С. 216–220.
25. Доронюк В. Сливоцький М. Основи вокально-педагогічної творчості вчителя музики. Навчальний посібник для викладачів і студентів вищих навчальних закладів і вчителів музики шкіл різного типу. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. 306 с.
26. Євтушенко Д. Питання вокальної педагогіки: Мистецтво, 2003. 340 с.
27. Ємельянов В.В. Про фонопедичні методи розвитку голосу і вокально-хорової роботи. Мистецтво в школі. Київ, 1998. С.16–20.
28. Зелінський П., Збожимська Н. Репертуар шкільного хору як фактор музично-естетичного виховання учнів. Проблеми підготовки сучасного вчителя. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2012. № 6 (Ч. 2). С. 209–215.
29. Зигало Є. Фактори успішної організації діяльності шкільного хорового колективу. Мистецька освіта: традиції, сучасність, перспективи : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. здобув. вищої освіти та молодих учених / ред. О. І. Шрамко (відп. ред.), В. М. Міщанчук, І. М. Власенко, О. О. Петренко. Кривий Ріг: ФО-П Маринченко С. В., 2021. С. 215–217.

30. Зигало Є., Косяк Л. Застосування вокальних технологій у процесі формування вокальних навичок майбутніх учителів музичного мистецтва. Актуальні проблеми мистецько-педагогічної освіти : зб. наук. пр. Кривий Ріг: ФО-П Маринченко С. В., 2022. Вип. 15. С. 29–33.
31. Кобзар Б. С. Позаурочна виховна робота в школах та групах продовженого дня Київ : Рад. школа, 1988. 309 с.
32. Козир А.В. Методичні аспекти підготовки студентів інститутів мистецтв до практичної діяльності в умовах загальноосвітньої школи. Наук. часопис Нац. пед. ун-ту імені М.П.Драгоманова. Сер. № 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. праць. Київ, 2006. Вип. 2. С.54–61.
33. Колесник І. Г. Позакласна робота з природознавства у початковій школі. Київ : Знання, 2007. 48 с.
34. Котова І. П. Основи і методика художнього виховання дітей : Навчальний посібник Київ : Кондор, 2006. 200 с.
35. Красновський В. М. Як залучити школяра до шкільного життя? Практична психологія та соціальна робота. 1999. № 3. С. 14–16.
36. Куліковська І. С. Умови формування вокальних умінь як компетентісної складової частини професійної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва. Педагогічні науки: зб. наук. пр. 2017. Вип. LXXX. Том 1. С. 163–170.
37. Кушніренко А. М. Актуальні проблеми хорового виконавства: методичні поради хоровим диригентам / Співає «Резонанс» [Ноти]: Репертуарний збірник хорових творів .Чернівці: ЧНУ, 2008. 108 с.
38. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. Київ Рад. школа, 1991. С. 223.
39. Маруфенко О. В. Особливості вокальної підготовки в системі мистецько-педагогічної освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми, 2010. С. 175–180.

40. Маруфенко О.В. Сольний спів. Програма для музичної школи (музичного відділення початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу). Суми: Сум ДПУ ім.А.С.Макаренка, 2007. 20с.
41. Маруфенко О.В. Формування вокально–слухових навичок майбутнього вчителя музики: автореф. дисертації на здобуття наук. ступ. канд. пед.наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання музики Київ, 2006. 20с.
42. Можайкіна Н. С. Методика викладання вокалу. Хрестоматія : навч.посіб. Київ: Ліра, 2016. 216 с
43. Музичне мистецтво. 5-8 кл. : навч. програма для загальноосвітніх навч. закладів / упор. : Б. Фільц, І. Белова, Г. Букреева, М. Демчишин та ін. Мистецтво та освіта 2005. № 1. С. 2-7.
44. Овчаренко Н.А. Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: теорія та методологія : монографія. Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов, 2014. 400 с.
45. Олексюк О. Музична педагогіка: Навчальний посібник. Київ: КНУКіМ, 2006. 188 с.
46. Овчаренко Н.А. Основи вокальної методики : науково-методичний посібник. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2006. 116 с.
47. Петрикова О. П., Румянцева С. В. Значення вокальної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва у процесі фахової діяльності у вищій школі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 73, Т. 2. С. 143–146
48. Печенюк М.А. Естетичне виховання засобами вокально-хорового мистецтва. Збірник наукових праць. Серія педагогічна. Вип. 13. Кн. 2. Кам'янець-Подільський, 2007. С. 170-173.
49. Панченко Г. П. Методика розвитку творчих здібностей майбутнього вчителя музики в процесі вокальної підготовки: автор. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02. «Теорія та методика музичного навчання». Київ, 2008. 20с.

50. Паньків Л. І. Теорія та методика підготовки майбутнього вчителя до керівництва учнівськими музичними колективами: Автореф. дис. канд.. пед..наук: 13.00.02. НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2005. 19с.
51. Ревенко І.В. Художньо-естетична компетентність учителя як показник його професійної культури. Мистецтво і освіта. Київ, 2007. №. 3. С. 139-146
52. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька : Навч. Посібник. Київ, 2002. 270 с.
53. Світайло С.В. Методика роботи з дитячим хоровим колективом: навчально-методичне видання. Київ. КІМ, 2007. 132 с.
54. Смирнова Т. А. Вища диригентсько-хорова освіта в Україні: минуле і сучасність [Текст]: монографія. Харків: Константа, 2002. 256 с.
55. Соколова А. В. Проблеми навчання школярів хоровому співу у 20-х роках ХХстоліття. с. 86–90 [Електронний ресурс] А. В. Соколова – Режим доступу : http://конференция.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_3_1_23.pdf
56. Стахевич О. Основи вокальної педагогіки. Ч. 1: Природно-наукові теорії сольного співу: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів диригентсько-хорових факультетів музичних і педагогічних вузів. Суми, 2002. 91 с.
57. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори в 5-ти т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 2. С. 149–416.
58. Ткаченко Л., Савчук Л. Особливості уроку музики як шкільного предмета і як уроку мистецтва. Завуч. 2003. № 1 С.10-11.
59. Тянь Лінь. Уміння інтерпретаційного опрацювання вокальних творів: основні фази та методи формування. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Київ, 2021. № 4 (108). С. 438–446.
60. Фіцула М. М. Педагогіка : Навчальний посібник. Видання 2-ге, виправлене, доповнене. Київ : Акадкмвидав, 2006. 560 с.

61. Хлебнікова Л. Методика хорового співу у початковій школі. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2006. 216с.
62. Цзяньшу Ван. Формування вокально-виконавської культури майбутніх учителів музики в процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук, спец. : 13.00.02. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2013. 20 с.
63. Черкасов В.Ф. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх педагогів-музикантів у вищих навчальних закладах мистецького спрямування. Наукові записки / Ред. кол.: В.В.Радул, В.А.Кушнір та ін. – Випуск 139. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2015. 316 с.
64. Шумська В. Методи і прийоми розвитку пізнавальної активності учнів на уроках музики. Педагогічний пошук. Луцьк, 2006. № 3. С. 66-68.
65. Щербакова К. В. Діагностування творчих здібностей учасників художньо-творчих колективів. Молодь і дозвілля. Київ : Український науково-дослідний інститут проблем молоді, 2005. С. 27.
66. Щербиніна С. В. Вокально-виконавська майстерність народних співаків. Педагогічна освіта. № 1. 2013. С. 163–167
67. Шокало-Бенч О. До питання про ментальну природу українського хорового співу. Музикознавчі студії. Вип.16. Львів : Сполом, 2007. С. 149–153.
68. Юцевич Ю. Словник музичних термінів. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2011. 540с.
69. Юцевич Ю. Теорія і методика розвитку співацького голосу: Навч-метод. посібник для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, учителів шкіл різного типу. Київ: ІЗМН, 2008. 160 с.
70. Ященко Л. І. Українське народне багатоголосся. Київ, 2002. С. 10-60.